অধ্যায় ৪ ঃ পৰিবেশ বা পাৰিপার্শ্বিক শিক্ষাত গণ মাধ্যমৰ ভূমিকা
(ROLE OF MEDIA IN ENVIRONMENTAL EDUCATION)

অধ্যায় গাঁথনি

৪.১ উদ্দেশ্য

৪.২ পৰিচয়

৪.৩ নির্দেশনামূলক বা শিক্ষণমূলক প্রচাৰ মাধ্যমৰ ধাৰণা
(Concept of Instructional Media)

৪.৪ আলোচনী

৪.৫ আলোচনা চক্র (seminar) / আলোচনা

৪.৫.১ আলোচনা চক্র আয়োজন কৰাৰ পর্যায় বা ক্রম

৪.৫.২ আলোচনা চক্রৰ সুবিধা

৪.৬ কর্মশালা (Workshop)

৪.৬.১ কর্মশালাৰ ক্রিয়া- কলাপ

৪.৬.২ কর্মশালা আয়োজন কৰাৰ নিয়ম

৪.৬.৩ কর্মশালাৰ সুবিধা

৪.৭ প্রদর্শনী

৪.৮ আর্হি

৪.৯ দৃশ্য-শ্রব্য আহিলা

৪.৯.১ শিক্ষামূলক ৰেডিঅ'

৪.৯.২ শিক্ষামূলক টেলিভিছন

৪.৯.৩ শিক্ষামূলক কথাছবি

৪.১০ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৪.১১ অধিক জানিবলৈ

৪.১২ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৪.১৩ আর্হি প্রশ্ন

৪.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি ঃ

- নির্দেশনামূলক বা শিক্ষামূলক প্রচাৰ মাধ্যমৰ ধাৰণাটো আলোচনা কৰিব পাৰিব
- পাৰিপার্শ্বিকতা বিষয়ক শিক্ষা প্রসাৰৰ মাধ্যম হিচাপে আলোচনী এখনক কেনেদৰে ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা যায় সেয়া ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।
- আলোচনা চক্র আৰু কর্মশালা আয়োজন কৰাৰ পদ্ধতি সম্পর্কে অৱগত হ'ব।

- শিক্ষণ উদ্দেশ্যত প্রদর্শনী আৰু আৰ্হি কেনেদৰে ব্যৱহাৰ কৰা হয় সেয়া বর্ণনা কৰিব পাৰিব।
- পাৰিপার্শ্বিকতা বিষয়ক শিক্ষা প্রসাৰত দৃশ্য-শ্রব্য আহিলাৰ ভূমিকাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব।

৪.২ পৰিচয়

অধ্যায় ১ -ত আমি পাৰিপার্শ্বিকতা বিষয়ক শিক্ষাৰ ধাৰণা, নীতি, সুবিধা আৰু শিক্ষণ পদ্ধতি সম্পর্কে অধ্যয়ন কৰিলোঁ। আপোনালোকে নিশ্চয় ধৰিব পাৰিছে যে পাৰিপার্শ্বিকতা বিষয়ক শিক্ষাৰ মূল উদ্দেশ্য কেৱল পাৰিপার্শ্বিকতা সম্পর্কে অধ্যয়ন কৰাই নহয়; ইয়াৰ উদ্দেশ্যই পাৰিপার্শ্বিকতাৰ সৈতে জড়িত সমস্যাবোৰ সম্পর্কত সচেতনতা বঢ়াই তোলা কার্যকো সামৰি লয়। অর্থাৎ, পাৰিপার্শ্বিকতাৰ সৈতে জড়িত সমস্যাবোৰৰ বিষয়ে সজাগতা সৃষ্টি কৰা কার্য-কলাপবোৰ শিক্ষাৰ বিভিন্ন ৰূপৰ সৈতে সংলগ্ন কৰা উচিত। সেয়েহে শ্রেণীকোঠা আৰু সাধাৰণ মানুহৰ মাজত তথ্যৰ প্রসাৰ কৰিবলৈ শিক্ষাৰ মাধ্যম হিচাপে প্রচাৰ মাধ্যমৰ সহায় ল'ব পাৰোঁ। এই কার্যই শৈক্ষিক কার্যসূচীবোৰক অধিক সুফলদায়ক আৰু অর্থবহ কৰি তুলিব। এই অধ্যায়টিত পাৰিপার্শ্বিকতা বিষয়ক শিক্ষাৰ শিক্ষণ- শিকন প্রক্রিয়াটো ফলপ্রসূ কৰিবলৈ বিভিন্ন প্রকাৰৰ প্রচাৰ মাধ্যমৰ প্রয়োগ সম্পর্কে আলোচনা কৰা হ'ব।

৪.৩ নির্দেশনামূলক / শিক্ষণমূলক প্রচাৰ মাধ্যমৰ ধাৰণা

নির্দেশনামূলক / শিক্ষণমূলক প্রচাৰ মাধ্যমৰ প্রয়োগ হ'ল শিক্ষণ- শিকন প্রক্রিয়াৰ এক অপৰিহার্য অংগ। ই শিক্ষণ- শিকন প্রক্রিয়াৰ কার্যকুশলতা আৰু ফলপ্রসূতা বৃদ্ধিত অৰিহণা যোগায়। প্রচাৰ মাধ্যমবোৰ হ'ল পৰিপূৰক আহিলা। শিক্ষকসকলে ইয়াৰ জৰিয়তে শিক্ষার্থীৰ একাধিক সংবেদী মাধ্যম সক্রিয় কৰি তুলি ধাৰণা স্পষ্ট কৰা, নির্ভুলতাৰ প্রতিষ্ঠা আৰু সমন্বয় সাধন কৰা, টীকা-টিপ্পনী আৰু প্রশংসা কৰা আদি কার্য কৰিব পাৰে। এনে মাধ্যমৰ ব্যৱহাৰে জ্ঞান বৃদ্ধি কৰে, আগ্রহ জন্মায় আৰু শিশুৰ কল্পনাশক্তিক সমৃদ্ধ কৰে। ভিন ভিন প্রচাৰ মাধ্যমে ভিন ভিন কার্য সম্পাদন কৰে। প্রচাৰ মাধ্যমক মূলতঃ দুটা ভাগত ভগাব পাৰিঃ

(i) ছপা মাধ্যম আৰু

(ii) অনা-ছপা অথবা আধুনিক বৈদ্যুতিক মাধ্যম

কিতাপ, বাতৰি-কাকত, আলোচনী আদি ছপা মাধ্যমৰ অন্তর্গত। গণ শিক্ষা আঁচনিৰ (mass education scheme) মুখ্য মাধ্যম হ'ল ছপা মাধ্যম। ছপা মাধ্যমৰ প্রধান সুবিধাটো হ'ল ইয়াক বিভিন্ন শিক্ষাগ্রহণ পৰিৱেশত খাপ খুৱাই ল'ব পাৰি। ইয়াৰ উপৰি ই এটা কমখৰছী মাধ্যম আৰু শৈক্ষিক উদ্দেশ্যত ছপা মাধ্যমক পৰম্পৰাগতভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হৈ আহিছে। এই মাধ্যমটোৰ সবাতোকৈ ডাঙৰ অসুবিধাটো হ'ল ই সাক্ষৰতাৰ দক্ষতা দাবী কৰে।

আনহাতে, অনা-ছপা (non- print) মাধ্যমত ৰেডিঅ' , টেলিভিছন, কম্পিউটাৰ, কথাছবি আদিৰ দৰে বিভিন্ন দৃশ্য-শ্রব্য আহিলাক সামৰি লোৱা হয়। বর্তমান গণপ্রচাৰ মাধ্যমৰ জৰিয়তে দিয়া শিক্ষা বহুখিনি বৈদ্যুতিক মাধ্যমৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। এই মাধ্যমে বিভিন্ন ধৰণৰ শিক্ষাগ্রহণ উদ্দেশ্য পূৰণ কৰে। এই মাধ্যমে শিক্ষার্থীৰ ব্যক্তিগত প্রয়োজন পূৰণ কৰি শিক্ষকৰ বোজা কম কৰিব পাৰে।

ছপা আৰু অনা-ছপা মাধ্যমৰ উপৰি আলোচনা চক্র, কর্মশালা, আলোচনা চক্র (symposia) ইত্যাদিকো শিক্ষা আৰু প্রচাৰ মাধ্যম বুলি গণ্য কৰা হয়। শিক্ষকে প্রায়েই এই মাধ্যমবোৰৰ সহায় লয়। অধ্যায়টিৰ পৰৱর্তী শিতানবোৰত পাৰিপার্শ্বিকতা বিষয়ক শিক্ষা অধিক ফলপ্রসূভাৱে প্রদান কৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা দুটামান প্রচাৰ মাধ্যমৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম।

৪.৪ আলোচনী (MAGAZINE)

এই কথা আমি সকলোৱে জানো যে বাতৰি- কাকতে পৃথিৱীৰ সংবাদ আনি মানুহৰ হাতত তুলি দিয়ে। সাধাৰণ লোকক প্রভাৱিত কৰাৰ আৰু জনমত গঢ়ি তোলাৰ ই এক প্রভাৱশালী মাধ্যম। বাতৰি-কাকতৰ লগতে জনপ্রিয় আলোচনীবোৰেও পাৰিপার্শ্বিকতা বিষয়ক শিক্ষাক লৈ সাধাৰণ লোকৰ জ্ঞানৰ দিগন্ত ব্যাপ্ত কৰিবলৈ শিক্ষাৰ মাধ্যম হিচাপে কাম কৰিব পাৰে।

আলোচনী হ'ল বাতৰি-কাকত আৰু কিতাপৰ মাজৰ ৰূপ। আলোচনী নির্দিষ্ট সময়ৰ মূৰে মূৰে ধাৰাবাহিকভাৱে, যেনে- সাপ্তাহিক, পোন্ধৰদিনীয়া, মাহেকীয়া, বার্ষিক ইত্যাদি প্রকাশিত হয়। আলোচনী বাতৰি- কাকততকৈ অলপ বেলেগ। বাতৰি-কাকতৰ দৈনিক ঘটনাৱলীৰ সংবাদ পৰিৱেশনকাৰী বৈশিষ্ট্যটো আলোচনীৰ নাথাকে। আলোচনীৰ মূল উদ্দেশ্য হ'ল নির্বাচিত বাতৰি আৰু আগ্রহজড়িত বিষয়ৰ ওপৰত মতামত তথা নিৱন্ধ প্রকাশৰ জৰিয়তে তথ্য প্রদান কৰা, নির্দেশনা আগবঢ়োৱা আৰু পাঠকৰ মনোৰঞ্জন কৰা। এখন সাধাৰণ আলোচনীত পৰিপার্শ্বিকতা, শিক্ষা, অর্থনীতি, ধর্ম, সামাজিক তথা সাংস্কৃতিক বিষয়ৰ সৈতে জড়িত প্রৱন্ধ-পাতি নিয়মীয়াকৈ প্রকাশিত হয়। এই সকলোবোৰে সাধাৰণ লোকক, বিশেষকৈ শিক্ষার্থীসকলৰ ওপৰত গভীৰ শৈক্ষিক প্রভাৱ পেলায়।

পাৰিপার্শ্বিকতা বিষয়ক শিক্ষাৰ দৃষ্টিৰে পাৰিপার্শ্বিকতাৰ সমস্যা, বন্যপ্রাণীৰ সংৰক্ষণ, পাৰিপার্শ্বিকৰ প্রদূষণ আৰু অৱনতি, বনাঞ্চল ধ্বংস আৰু বনানিকৰণ আদি বিষয়ৰ ওপৰত ধাৰাবাহিক প্রৱন্ধ প্রকাশ কৰা আলোচনী এখনে জনগণৰ মাজত সজাগতাৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। অর্থাৎ, এখন জনপ্রিয় আলোচনীয়ে সাধাৰণ জনতাক শিক্ষিত কৰি তোলাৰ মহান দায়িত্ব পালন কৰে।

এখন বিদ্যালয় অথবা মহাবিদ্যালয় আলোচনীয়েও সেই বিদ্যালয় অথবা মহাবিদ্যালয়খনৰ সামাজিক জীৱনৰ এক গুৰুত্বপূর্ণ অংগৰ ভূমিকা পালন কৰে। ই এক সাহিত্যিক পৰিৱেশৰ সৃষ্টি কৰি ছাত্র সম্প্রদায়ক লিখাৰ অভ্যাস গঢ় দিবলৈ অনুপ্রাণিত কৰাৰ লগতে তেওঁলোকৰ লিখাৰ

দক্ষতা বিকশিত কৰে। এনে আলোচনীবোৰ সু-পৰিকল্পিত ভাৱে যুগুতাই লৈ শিক্ষকৰ তত্ত্বাৱধানত ছপাব লাগে। তেতিয়াহে এনে ধৰণৰ আলোচনীবোৰে তলত উল্লেখ কৰা বৈশিষ্ট্যসমূহেৰে সৈতে ফলপ্রসূ শিক্ষণ আহিলাত পৰিণত হ'ব-

- এনে আলোচনীয়ে শিক্ষার্থীসকল বাস কৰা সমাজখনৰ ঐতিহ্য আৰু পৰম্পৰাৰ লগতে বাহিৰৰ পৃথিৱীখনৰ সংবাদ প্রকাশ কৰি শিক্ষার্থীসকলক জ্ঞানসমৃদ্ধ কৰিব পাৰে,
- পাৰিপার্শ্বিকতা বিষয়ক শিক্ষাৰ বার্তা বিয়পাব পাৰে,
- শিক্ষার্থীৰ মাজত নৈতিক আৰু আধ্যাত্মিক প্রমূল্য গঢ় দিব পাৰে,
- অৱসৰৰ সময় সঠিকভাৱে খৰছ কৰাৰ পন্থা দেখুৱাব পাৰে,
- ৰাষ্ট্রীয় আৰু আন্তঃৰাষ্ট্রীয় বুজাপৰা বিকশাই তোলে,
- সমালোচনাত্মক চিন্তা আৰু যুক্তি প্রয়োগৰ শক্তি বিকশাই তোলাত সহায় কৰা জটিল উত্তৰযুক্ত প্রশ্ন (puzzles) আৰু সাঁথৰ (riddles) আদিৰ সৈতে ল'ৰা-ছোৱালীক পৰিচয় কৰাই দি এনে আলোচনীবোৰে মনোৰঞ্জনৰ উৎস হিচাপে কাম কৰে।

অর্থাৎ, আলোচনী হ'ল বাৰে বাৰে পঢ়িব পৰা, অইনৰ সৈতে ভগাই ল'ব পৰা নাইবা ভৱিষ্যত উল্লেখৰ বাবে সাঁচি ৰাখিব পৰা এটা অতি গুৰুত্বপূর্ণ মাধ্যম।

৪.৫ আলোচনা (SEMINAR)

আলোচনা বা অধ্যয়ন চক্রবোৰ হ'ল শিক্ষণৰ পদ্ধতি আৰু মাধ্যম। পৰম্পৰাগত বক্তৃতা পদ্ধতিত এটা অ-প্রত্যক্ষ (un-directional) পদ্ধতিৰে শিক্ষকৰ পৰা শিক্ষার্থীলৈ আন্তঃক্রিয়া প্রবহিত হয়। কিন্তু এখন অধ্যয়ন চক্রত দলৰ প্রতিগৰাকী সদস্যই, শিক্ষকেই হওক অথবা শিক্ষার্থীয়েই হওক, পৰস্পৰৰ সৈতে ভাৱ বিনিময় কৰাৰ সুযোগ পায়। এখন অধ্যয়ন চক্রত ভাগ লোৱা সকলো অংশগ্রহণকাৰীৰ মাজত স্পষ্ট মৌলিক ভাৱ বিনিময় হোৱাটো বাধ্যতামূলক। শিক্ষক এগৰাকীৰ দক্ষতাৰ ওপৰত বক্তৃতা এটা ভালনে বেয়া হয় সেয়া নির্ভৰশীল। একেদৰে, এখন আলোচনা চক্র আয়োজন কৰাৰ আঁৰত থকা উদ্দেশ্যত সফলতা লাভ কৰিবলৈ আলোচনা চক্র পতাত আগভাগ লোৱা শিক্ষকগৰাকী সাংগঠনিক দক্ষতা আৰু পৰিচালনাৰ ভিত্তিত আলোচনা চক্রখনৰ আন্তঃক্রিয়াশীল কালছোৱা দক্ষ পাৱদর্শিতাৰে সফলভাৱে সম্পন্ন কৰাটো প্রয়োজনীয়।

৪.৫.১ আলোচনা চক্র আয়োজন কৰাৰ পর্যায় বা ক্রম

➢ বিষয় বস্তু চিনাক্তকৰণঃ সাধাৰণতে আলোচনা চক্র এখনৰ আয়োজন কৰাৰ সময়ত আগতীয়াকৈ আলোচনাৰ বিষয়বস্তু আৰু উদ্দেশ্য ঘোষণা কৰা হয়। তেতিয়া আলোচনা চক্রত ভাগ ল'ব খোজাসকলে প্রস্তুতি চলাব পাৰে। বিষয়বস্তুকেন্দ্রিক ভাৱ- চিন্তা সজাই লোৱা, তথ্য সংগ্রহ কৰা আদি কাম হ'ল প্রস্তুতিৰ অংশ। উদাহৰণ স্বৰূপে ধৰা হ'ল পাৰিপার্শ্বিকতা বিষয়ক শিক্ষা সম্পর্কে এখন আলোচনা চক্রৰ

আয়োজন কৰা হৈছে। আলোচনা চক্রৰ বিষয়বস্তু হ'ল- "পাৰিপার্শ্বিকতা সন্দর্ভত সজাগতা সৃষ্টি কৰাত পাৰিপার্শ্বিকতা বিষয়ক শিক্ষাৰ ভূমিকা।" আলোচনা চক্রত আলোচিত হ'ব লগীয়া উপ-বিষয় কেইটা তলত দিয়া ধৰণে ভগাই লোৱা হ'ল-

- পাৰিপার্শ্বিকৰ অৱনতি
- জৈৱ-বৈচিত্র্যৰ সংৰক্ষণ
- গোলকীয় উষ্ণতা বৃদ্ধি
- জলবায়ু পৰিবর্তন
- বিষুৱীয় বনাঞ্চলৰ ধ্বংস ইত্যাদি

➢ অংশগ্রহণকাৰীক অনুপ্রাণিত কৰাঃ কর্তৃপক্ষই অংশগ্রহণকাৰীসকলক আলোচনা চক্রৰ বিষয়বস্তু কেন্দ্রিক লিখিত কাকত প্রস্তুত কৰিবলৈ অনুৰোধ জনাব পাৰে। এই কাকতসমূহ অধ্যয়ন চক্র আৰম্ভ হোৱাৰ বহু আগতে কর্তৃপক্ষৰ হাতত পৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগে। আন অর্থত কর্তৃপক্ষই অংশগ্রহণকাৰীসকলক আলোচনা চক্রখনৰ সৈতে সর্বতোপ্রকাৰে জড়িত কৰাৰ চেষ্টা কৰিব লাগে আৰু আচল আলোচনা আৰম্ভ হোৱাৰ আগতে বিষয়বস্তুটো সম্পর্কে ভবা তথা অনুভৱ কৰাৰ সুযোগ দিব লাগে। এনে জড়িতকৰণ আৰু অনুপ্রেৰণাদায়ক কার্যৰ ফলত অংশগ্রহণকাৰীয়ে কোনো ভয়-শংকা নথকাকৈ নিজৰ দৃষ্টিভংগী প্রকাশ কৰিব পাৰিব।

যদি শিক্ষার্থীৰ কাৰণে বিদ্যালয় অথবা শ্রেণীকোঠা কেন্দ্রিক আলোচনা চক্রৰ আয়োজন কৰা হয় তেন্তে লিখিত কাকত পৰিৱেশন বাধ্যতামূলক কৰিব লাগে। যদি ছাত্র-ছাত্রীসকলে লিখিত কাকত কেনেকৈ প্রস্তুত কৰে নাজানে তেন্তে শিক্ষকে তেওঁলোকক সহায় কৰা উচিত।

➢ জাননী ঃ আলোচনা চক্র অনুষ্ঠিত হ'বলগীয়া তাৰিখ, সময় আৰু স্থানৰ আগতীয়া জাননী জাৰি কৰিলে অংশগ্রহণকাৰীসকলে লিখিত কাকত প্রস্তুত কৰাৰ সময় পোৱাৰ লগতে আলোচনা চক্রখনত ভাগ ল'বলৈ মনোবৈজ্ঞানিকভাৱেও সাজু হ'ব পাৰে। জাননীয়ে অংশগ্রহণকাৰী সকলক প্রয়োজনীয় গৃহকার্য কৰাত আৰু সম্পূর্ণ প্রস্তুতিৰে অধ্যয়ন চক্রত ভাগ লোৱাত সহায় কৰে। ইয়াৰ ফলত উপস্থাপনৰ মান উন্নত হোৱাৰ লগতে অংশগ্রহণৰ মানো উন্নত হয়।

➢ প্রকাশিত বিৱৰণৰ (write-ups)বিতৰণ ঃ আলোচনা চক্রৰ লগত জড়িত বিষয়বস্তু আৰু উপ-বিষয়সমূহৰ প্রকাশিত বিৱৰণ আগতীয়াকৈ বিতৰণ কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিলে অংশগ্রহণকাৰীসকলে অধ্যয়নৰ বাবে পর্যাপ্ত সময় পাব। অংশগ্রহণকাৰীয়ে প্রকাশিত বিৱৰণ-সূচীক লৈ স্বতন্ত্রভাৱে চিন্তা কৰি নিজৰ প্রতিক্রিয়া, সন্দেহ দূৰ কৰাৰ (যদি কিবা আছে) বাবে প্রশ্ন আদি সজাই ল'ব পাৰিব নাইবা বিষয়টোত ব্যুৎপত্তি থকা কাৰোবাৰ সৈতে আলোচনা কৰিব পাৰিব। ইয়াৰ ফলত অধ্যয়ন চক্রখনত অংশগ্রহণৰ মান উন্নত হয়।

৪.৫.২ পাৰিপাৰ্শ্বিকতা বিষয়ক শিক্ষাৰ মাধ্যম হিচাপে আলোচনা চক্ৰৰ সুবিধা

প্ৰয়োগ, বিশ্লেষণ, তাত্বিক দ্বন্দ, মূল্যায়ন, সমস্যা সমাধান আৰু সিদ্ধান্ত গ্ৰহণৰ দৰে উচ্চ বোধসম্পন্ন দক্ষতাবোৰৰ বিকাশৰ বাবে আলোচনা চক্ৰবোৰ প্ৰয়োজনীয় আৰু যথোপযুক্ত মাধ্যম। ইয়াৰ সুবিধাসমূহ তলত দিয়া ধৰণে উল্লেখ কৰিব পাৰি-

- এখন সাধাৰণ আলোচনা চক্ৰ হ'ল শিক্ষাৰ বিভিন্ন ক্ষেত্ৰ আৰু পাৰিপাৰ্শ্বিকতাৰ বিভিন্ন দিশৰ সৈতে জড়িত বহুতো বিশেষজ্ঞ একত্ৰিত হোৱাৰ সুযোগ। এনে আলোচনা চক্ৰবোৰৰ পৰা পাৰিপাৰ্শ্বিকতাজনিত সমস্যাবোৰ সমাধান কৰাৰ পদ্ধতি বাহিৰ কৰাতো সহায়কাৰীৰ ভূমিকা ল'ব পাৰে।
- আলোচনা চক্ৰবোৰত শিক্ষাৰ্থীয়ে নিজৰ চিন্তাবোৰ শৈক্ষিক পৰিৱেশ এটাত স্পষ্ট, সংক্ষিপ্ত আৰু যুক্তিযুক্ত ভাৱে উপস্থাপন কৰিবলৈ শিকে। ই এক ফলপ্ৰসূ পন্থা আৰু স্থানীয় তথা আঞ্চলিক পৰ্যায়ত পাৰিপাৰ্শ্বিকতাজনিত সমস্যাবোৰ দায়িত্ব গ্ৰহণত গভীৰ প্ৰভাৱ পেলাব পাৰে।
- আলোচনা চক্ৰত অংশগ্ৰহণ কৰাসকলে সৰু সৰু গোটত কেনেদৰে কাম কৰে সেয়া শিকাৰ সুযোগ পায় আৰু পাৰিপাৰ্শ্বিকতা কেনেকৈ ৰক্ষা কৰিব পাৰি সেই বিষয়ে মানুহক সজাগ কৰিব পাৰে।
- শিক্ষক আৰু শিক্ষাৰ্থীৰ বাবে আয়োজিত বিদ্যালয় পৰ্যায়ৰ আলোচনা চক্ৰ এখনে পাৰিপাৰ্শ্বিকতা ৰক্ষা কৰাত কেনেদৰে দায়িত্বশীল ভূমিকা ল'ব পাৰি, কেনেদৰে স্বাস্থ্যকৰ অভ্যাস অনুসৰণ কৰিব পাৰি, প্ৰদূষণ নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব পাৰি, পানী বচাব পাৰি, পেলনীয়া বস্তু পুনৰ ব্যৱহাৰোপযোগী কৰিব পাৰি, পৰিমিতভাৱে প্ৰাকৃতিক সম্পদ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি সেই সম্পৰ্কে কুমলীয়া মনবোৰ প্ৰভাৱিত কৰাত অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰিব পাৰে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ঃ প্ৰচাৰ মাধ্যম মানে কি?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ২ঃ আপুনি জনা প্ৰচাৰ মাধ্যমৰ প্ৰকাৰ কেইটাৰ নাম লিখক।

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৩ঃ বাতৰি-কাকত আৰু আলোচনীৰ মাজৰ পাৰ্থক্য কি?

.....

প্রশ্ন নং ৪ঃ বিদ্যালয় আলোচনী এখনে কোনবোৰ কাম সম্পাদন কৰিব পাৰে?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৫ঃ এখন অধ্যয়ন চক্র আয়োজন কৰাৰ পর্যায়বোৰ / ক্রমবোৰ কি কি?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৬ঃ বিদ্যালয় পর্যায়ৰ অধ্যয়ন চক্র এখনে কেনেধৰণৰ সমস্যাৰ ওপৰত আলোকপাত কৰা উচিত?

.....

.....

৪.৬ কর্মশালা

কর্মশালা হ'ল শিক্ষাগ্রহণৰ এক আন্তঃক্রিয়াশীল ৰূপ। ইয়াত সাধাৰণতে কোনো এটা বিশেষ কর্মসংহতিৰ (set of task) অংশ হিচাপে শিক্ষার্থীসকলে দলৱদ্ধভাৱে কাম কৰে। কর্মশালাৰ ইংৰাজী প্রতিশব্দ 'Workshop' অভিযান্ত্রিক ক্ষেত্রৰ পৰা ধাৰলৈ লোৱা হৈছে। কর্মশালাত অংশগ্রহণকাৰী সকলে কিছুমান কাম হাতে-কামে কৰি কিবা এটা ফলাফল লাভ কৰাৰ চেষ্টা কৰে।

উচ্চ শিক্ষা গ্রহণৰ এটা প্রধান কৌশল হিচাপে কর্মশালাক ব্যৱহাৰ কৰা হয়। সৰু সৰু গোটত বিভক্ত হৈ আৰু ব্যক্তিগত অন্বেষণৰ জৰিয়তে শিক্ষার্থীৰি মনত জ্ঞান স্রজন অথবা গঠন (formulating or constructing) কৰিবলৈ তেওঁলোকৰ প্রত্যক্ষ অংশগ্রহণৰ ওপৰত কর্মশালাৰ জৰিয়তে শিক্ষণ পদ্ধতিটো যথেষ্টখিনি নির্ভৰশীল। পাৰিপার্শ্বিকতা বিষয়ক শিক্ষাদান কৰিবলৈ কর্মশালা পদ্ধতিটো অতি উপযোগী। পাৰিপার্শ্বিক প্রদূষণ নিয়ন্ত্রণ, বৃক্ষৰোপণ, মানুহ আৰু পাৰিপার্শ্বিকৰ সম্পর্ক উন্নত কৰিবলৈ সজাগতা অভিযান, সাম্প্রতিক পাৰিপার্শ্বিক অৱস্থাৰ মূল্যাংকন আদি বিষয়ৰ ওপৰত কর্মশালাৰ আয়োজন কৰিব পৰা যায়।

প্রতিখন কর্মশালাই কিছুমান নির্দিষ্ট উদ্দেশ্য পূৰণৰ অর্থে আয়োজন কৰা হয়। এই উদ্দেশ্যবোৰ আমাৰ বোধশক্তি বা চেতনা (cognitive) আৰু মনোসঞ্চালন (psychomotor) দিশৰ সৈতে জড়িত। বোধশক্তি বা চেতনা জড়িত উদ্দেশ্যৰ সহায়ত তাত্বিক দিশৰ জ্ঞান বঢ়োৱাৰ প্রয়াস কৰা হয়। মনোসঞ্চালন উদ্দেশ্যবোৰ স্বতন্ত্রভাৱে কোনো কাম কৰিবলৈ প্রয়োজন হোৱা দক্ষতা বৃদ্ধি আৰু বিভিন্ন কৌশল-দৃষ্টিভংগীৰে বিষয় এটা চালি-জাৰি চোৱাৰ প্রশিক্ষণ আদিৰ দৰে ব্যৱহাৰিক দিশৰ সৈতে জড়িত।

৪.৬.১ কর্মশালাৰ ক্রিয়া-কলাপ

- কর্মশালা পদ্ধতি ব্যৱহাৰ কৰি কোনো এটা সমস্যাৰ সমাধান বিচৰা, অন্বেষণ কৰা আৰু চিনাক্ত কৰা হয়। কর্মশালাৰ জৰিয়তে কোনো অৱস্থাৰ বিস্তৃত অধ্যয়ন, ইয়াৰ প্রেক্ষাপট আৰু সামাজিক প্রয়োগ ফল বিচাৰ কৰিব পৰা যায়।
- বিভিন্ন ক্ষেত্রৰ নতুন কর্ম-অনুশীলন আৰু উদ্ভাৱনবোৰৰ বিষয়ে কর্মশালাৰ জৰিয়তে সজাগতাৰ সৃষ্টি কৰা আৰু প্রশিক্ষণ দিয়া হয়।
- কর্মশালাই বিশেষ বৃত্তিগত, বৃত্তি প্রশিক্ষণ সম্বন্ধীয় অথবা সমূহীয়া সেৱামূলক কাম-কাজবোৰ যুগুত কৰাৰ সুযোগ আগবঢ়ায়।

৪.৬.২ কর্মশালা আয়োজন কৰাৰ নিয়ম

কর্মশালা আয়োজন কৰাৰ নিয়মবোৰক দুটা ভাগত ভগাব পাৰি-প্রাক্-সক্রিয় (pre-active) আৰু সক্রিয় (active) নিয়ম। দুয়োটা ভাগৰে নিয়মবোৰ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল-

প্রাগ্-সক্রিয় অৱস্থাৰ কাম- কাজ

- লক্ষ্য নির্ধাৰণ কৰক ঃ প্রতিখন কর্মশালাৰে একোটা লক্ষ্য থাকিব লাগে। স্পষ্ট লক্ষ্য নথকাকৈ মানুহ গোট খুওৱাটো অর্থহীন কথা।
- লক্ষ্য গোট বাছি লওক (target group) ঃ লক্ষ্য গোট সম্পর্কীয় সিদ্ধান্তটো অতি গুৰুত্বপূর্ণ। ইয়াৰ কর্মশালাখনৰ উদ্দেশ্যৰ সৈতে প্রত্যক্ষ সম্পর্ক আছে। কর্মশালাত ভাগ লোৱাসকলে কর্মশালাৰ আলোচনা আৰু কাম-কাজলৈ সক্রিয় অৱদান আগবঢ়াব বুলি আশা কৰা হয়।
- আলোচনাৰ বিষয় ঃ আলোচনাৰ মূল বিষয়বোৰৰ এখন তালিকা প্রস্তুত কৰি লোৱা উচিত। এই বিষয়বোৰ পাছত বহলাই আলোচনা কৰা উচিত। প্রতিটো কর্ম-অনুশীলনৰ বাবে নির্দিষ্ট সময় বান্ধি লোৱা উচিত।
- এটা অনুগামী কার্য পৰিকল্পনা (follow-up plan) যুগুত কৰক ঃ কর্মশালা এখন সফল হ'লনে নাই সেয়া গম পোৱাৰ একমাত্র উপায় হ'ল এটা ফলপ্রসূ অনুগামী কার্য পৰিকল্পনা ৰূপায়ণ কৰা।

সক্রিয় পর্যায়ৰ কাম-কাজ

- প্রথম পর্যায়ত অংশগ্রহণকাৰীসকলৰ আগত কর্মশালাৰ বিষয়বস্তু উত্থাপন কৰা হয়। এগৰাকী সমল ব্যক্তি নাইবা বিশেষজ্ঞই বিষয়বস্তুটোৰ তাত্বিক আৰু ব্যৱহাৰিক দিশবোৰ বুজাই দিয়ে। তাৰপাছত অংশগ্রহণকাৰীসকলে খোকোজা থকা দিশবোৰ প্রশ্ন-উত্তৰৰ জৰিয়তে খৰছি মাৰি বুজাৰ সুযোগ পায়।
- দ্বিতীয় পর্যায়ত অংশগ্রহণকাৰীসকলক সৰু সৰু দলত ভাগ কৰা হয়। বিষয়বস্তু

আৰু প্ৰসংগৰ আধাৰত দলবোৰ গঠন কৰা হয়। কি কাম কৰিব লাগিব এগৰাকী বিশেষজ্ঞই বুজাই দিয়ে। প্ৰতিটো দলেই নিজাববীয়াকৈ কামবোৰ কৰিব লাগিব আৰু নির্দিষ্ট সময়ৰ ভিতৰত শেষ কৰিব লাগিব।

- কর্মশালাৰ সামৰণিত প্ৰতিটো দলৰ প্ৰতিনিধিয়ে ফলাফলবোৰ উপস্থাপন কৰিব। সকলোবোৰ দলৰ উপস্থাপন শেষ হোৱাৰ পাছত অংশগ্ৰহণকাৰীসকলে ফলাফলবোৰ আলোচনা কৰিব। অংশগ্ৰহণকাৰী সকলক মতামত আৰু পৰামর্শ আগৰঢ়োৱাৰ সুযোগ দিয়া যাব। একেবাৰে শেষত প্ৰয়োজনীয় কথা যোগ কৰি অথবা অদৰকাৰী কথা বাদ দি কর্মশালাৰ প্ৰতিবেদন প্ৰস্তুত কৰা হ'ব।

৪.৬.৩ কর্মশালাৰ সুবিধা

- উচ্চ বোধশক্তি আৰু মনোক্ৰিয়াশীল উদ্দেশ্য সাধন কৰিবলৈ কর্মশালা পদ্ধতি ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা যায়।
- কর্মশালা পদ্ধতিয়ে আপেক্ষিকভাৱে বিমূর্ত ধাৰণাবোৰৰ অন্বেষণ অথবা ধাৰণাবোৰ সম্পর্কত ব্যুৎপত্তি লাভ কৰাত শিক্ষার্থীক সহায় কৰে।
- শিক্ষাৰ বিভিন্ন অনুশীলনৰ বিষয়ে জ্ঞান আৰু দখল বিকশাই তোলাৰ বাবে কর্মশালা পদ্ধতি সুফলদায়কভাৱে প্ৰয়োগ কৰিব পৰা যায়।
- এগৰাকী শিক্ষকৰ ব্যক্তিগত সামর্থৰ বিকাশ ঘটাবলৈ দৰকাৰ হোৱা সুবিধা আৰু পৰিৱেশো কর্মশালাই গঢ়ি দিব পাৰে।
- কর্মশালা পদ্ধতিয়ে সহযোগিতা আৰু দলৱদ্ধভাৱে কাম কৰাৰ মানসিকতা বিকশাই তোলে।
- কর্মশালাই অংশগ্ৰহণৰ মনোভাৱ, ক্ষুদ্ৰ গোটত কৰা কার্য-কলাপ আৰু সমস্যা সমাধান আদি দিশৰ ওপৰত আলোকপাত কৰে। অভিজ্ঞতাৰ 'সক্ৰিয়' প্ৰকৃতিৰ বাবে এই কামবোৰে বৃহৎ সংখ্যক শিক্ষার্থীক অংশগ্ৰহণ কৰা আৰু শিক্ষাৰ বাবে অনুপ্ৰাণিত কৰে।

৪.৭ প্ৰদর্শনী

প্ৰদর্শনী এখনত সুপৰিকল্পিতভাৱে বিভিন্ন বস্তু আৰু দ্ৰব্যসম্ভাৰ মুকলিকৈ দেখুওৱা হয়। বিদ্যালয়ত আয়োজন কৰা প্ৰদর্শণীবোৰৰ জৰিয়তে সাধাৰণতে অভিভাৱক সাধাৰণদর্শক আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক কিবা বিশেষ কথা বুজোৱাৰ পৰিকল্পনা কৰা হয়।

প্ৰদর্শনীৰ জৰিয়তে পাৰিপার্শ্বিকতাৰ সৈতে জড়িত বিষয় আৰু সমস্যাবোৰৰ ওপৰত আলোকপাত কৰিব পৰা যায়। কথাবোৰ স্থিৰচিত্ৰ, ব্যখ্যামূলক চিত্ৰ, তালিকা, মানচিত্ৰ, আৰ্হি, ৰেখাচিত্ৰ আদিৰ সহায়ত প্ৰদর্শিত কৰা হয়। এখন সুপৰিকল্পিত প্ৰদর্শনীয়ে পাৰিপার্শ্বিকৰ উন্নয়ন

আৰু সুৰক্ষাত মানুহৰ সক্রিয় অংশগ্রহণ সুনিশ্চিতকাৰী অনুপ্রেৰণাৰ উৎস হিচাপে কাম কৰিব পাৰে।

বিদ্যালয়বোৰত প্রদর্শনী আয়োজন কৰাৰ নিয়মটোক বার্ষিক উৎসৱৰ ৰূপ দিব পৰা যায়। বিদ্যালয়বোৰে শিক্ষাবর্ষৰ আৰম্ভণিতে এখন প্রদর্শনী পতাৰ কথাটো পৃষ্ঠপোষকতা কৰা উচিত। সম্ভাব্য প্রদর্শনীৰ বাবে শিক্ষকসকলে ছাত্র-ছাত্রীক দিহা-পৰামর্শ দিয়া আৰু নেতৃত্ব বহন কৰা উচিত। প্রদর্শিত হ'বলগীয়া বস্তুবোৰ বিষয় অনুসৰি সজাই লোৱা আৰু অর্থবহভাৱে লেবেল লগোৱা কাম দুটা অতি গুৰুত্বপূর্ণ।

প্রদর্শনীৰ বিষয়বস্তু সজাওতে তলৰ কথাবোৰ মনত ৰখা উচিত-

- একেটা কোঠাতে সংখ্যাধিক প্রদর্শন সামগ্রী ৰাখিব নালাগে।
- প্রদর্শিত বস্তুবোৰ ভালদৰে পোহৰ পৰা স্থানত ৰাখিব লাগে।
- প্রদর্শনীখনৰ বিষয়বস্তু একেটাই হ'লে ভাল।
- লেবেলবোৰ চমু আৰু সহজে বুজি পোৱা হ'ব লাগে।
- প্রদর্শিত বস্তুবোৰৰ ব্যাখ্যা যিমান পাৰি সিমান চমুকৈ দিবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে।
- ৰঙীন আৰু গতিশীল প্রদর্শিত সামগ্রীয়ে দর্শকৰ দৃষ্টি আকর্ষণ কৰে।

প্রদর্শনীৰ গুৰুত্ব তলত দিয়া ধৰণৰ (Sampath, 1987) ঃ

(i) প্রদর্শনী হ'ল গণসংযোগৰ এটা ফলপ্রসূ মাধ্যম। ই বৃহৎ সংখ্যক লোকক নির্দেশনা দিব পাৰে।

(ii) প্রদর্শনীত ভাগ লোৱাসকলৰ আত্ম- সক্রিয়তাৰ (self-activity) বিকাশ ঘটে। বিশেষ প্রতিভাবোৰে আত্মপ্রকাশ কৰে আৰু সৃজনশীলতা বাঢ়ে।

(iii) বিভিন্ন কার্য-কলাপ আৰু প্রক্রিয়াৰ ফলাফলবোৰ ছাত্র-ছাত্রীয়ে খুব ভালদৰে বুজি পায়।

(iv) প্রদর্শিত বস্তুৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰা ছাত্র-ছাত্রীসকলে অভিব্যক্তি প্রকাশৰ কলা আয়ত্ব কৰে আৰু নিজৰ মনৰ ভাৱ দক্ষতাৰে প্রকাশ কৰিব পৰা হয়।

(v) দলীয়ভাৱে কাম কৰাৰ মানসিকতাক অনুপ্রাণিত কৰা হয়। কাৰণ প্রদর্শনী এখন পৰিচালনা কৰাতো হ'ল এক সহযোগিতামূলক প্রয়াস।

(vi) প্রদর্শনী এখনে বৃত্তিগত প্রমূল্য, নান্দনিক প্রমূল্য, সাংস্কৃতিক প্রমূল্য, শৃংখলাবদ্ধতাৰ প্রমূল্য আৰু নীতিগত প্রমূল্যৰ দৰে প্রমূল্যসমূহৰ বিভিন্ন মাত্রাত বিকাশ ঘটে।

(vii) ছাত্র-ছাত্রীয়ে প্রদর্শনীৰ বাবে প্রস্তুত কৰা সামগ্রীবোৰৰ বিষয়ে অভিভাৱক আৰু দর্শকে ধাৰণা কৰিব পাৰে আৰু প্রদর্শনীবোৰে অভিভাৱক আৰু বিদ্যালয়ৰ মাজৰ সম্পর্ক উন্নত কৰে।

৪.৮ আৰ্হি

আৰ্হি হ'ল বাস্তৱ সামগ্ৰীৰ পৰিপূৰক। আৰ্হিক শিক্ষণ সামগ্ৰী হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। বিভিন্ন কাৰণত বাস্তৱ সামগ্ৰী শ্ৰেণীকোঠালৈ অনাতো সম্ভৱপৰ নহ'বও পাৰে। শিক্ষার্থীক দেখুৱাব খোজা বাস্তৱ সামগ্ৰী এপদ যথেষ্ট ডাঙৰ নাইবা অতি সৰু হ'ব পাৰে।

আৰ্হিবোৰ হ'ল মূল সামগ্ৰীৰ অনুৰূপ অথবা প্ৰতিলিপি। আৰ্হিবোৰ হ'ল বাস্তুৰ বস্তুৰ ত্ৰিমাত্ৰিক উপস্থাপন। আৰ্হিবোৰ হ'ল সংগ্ৰথিত (concrete) সামগ্ৰী। বাস্তৱ সামগ্ৰীৰ গঠন নাইবা কাৰ্য-কলাপ আদিক আৰ্হিৰ সহায়ত পৰিস্কাৰকৈ ব্যাখ্যা কৰা হয়। আৰ্হিবোৰ সক্ৰিয় অথবা স্থিৰ হ'ব পাৰে। সক্ৰিয় আৰ্হি এটাই অতি সোনকালে আমাৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰে। ই শিক্ষা গ্ৰহণ কৰিবলৈ অনুপ্ৰেৰণা যোগাৱাৰ কাম কৰিব পাৰে।

বিভিন্ন আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰি কোনো প্ৰকল্প- কাৰ্যৰ (project work) বাবে একোটা বিষয় সজাই ল'ব পাৰি। সৰু ল'ৰা-ছোৱালীৰ মনত সৃজনশীল কাম-কাজৰ প্ৰতি আগ্ৰহ জগাই তোলাটো এটা প্ৰয়োজনীয় কাম। আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰিবৰ বাবে ডাঠ কাগজৰ টুকুৰা, প্লাষ্টিক, বোকা মাটি, থাৰ্ম'ক'ল, প্লাষ্টাৰ অৱ পেৰিছ, কাঠ, ধাতু আদি সামগ্ৰী ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

শিক্ষণৰ সময়ত আৰ্হিৰ ব্যৱহাৰ কৰি যথেষ্ট সুফল পোৱা যায়। আৰ্হিয়ে তলত উদ্দেশ্য সমূহ সাধন কৰে-

- আৰ্হিয়ে বাস্তৱক সৰল কৰি তোলে। আৰ্হিবোৰ ত্ৰিমাত্ৰিক হোৱা বাবে আৰ্হিয়ে শিক্ষার্থীৰ মনত আগ্ৰহৰ মাত্ৰ বৃদ্ধি কৰে।
- আৰ্হিয়ে বাস্তৱ বস্তু এটাৰ গঠন আৰু কাৰ্য-কলাপ স্পষ্টৰূপত ব্যাখ্যা কৰাত সহায় কৰে।
- আৰ্হিয়ে বৃহৎ আকাৰৰ বস্তু এটাক নিৰীক্ষণসাধ্য ৰূপলৈ সলনি কৰে।
- কোনো বৃহৎ ঔদ্যোগিক গোট নাইবা বৃহৎ যন্ত্ৰৰ সৈতে জড়িত ধাৰণাবোৰ আৰ্হিৰ সহায়ত শুদ্ধ ৰূপত জানিব পৰা যায়।
- এটা গতিশীল আৰ্হিয়ে অতি সহজে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰিব পাৰে আৰু আগ্ৰহ বৃদ্ধি কৰিব পাৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ এই বৰ্দ্ধিত আগ্ৰহ আৰু মনোযোগক উপযুক্তভাৱে শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াত ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে।
- আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰা কামে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৃজন ক্ষমতাৰ বিকাশ ঘটায়। কোনো এটা বিষয়ক লৈ ছাত্ৰ এজনে নিজে তৈয়াৰ কৰা আৰ্হি এটাৰ পৰা ছাত্ৰজনে শিক্ষকে তৈয়াৰ কৰা আৰ্হি এটাতকৈ বহু বেছি কথা শিকিব পাৰিব। কাৰণ আৰ্হি নিজ হাতেৰে প্ৰস্তুত কৰা কাৰ্যত প্ৰত্যক্ষ অভিজ্ঞতাৰ কথা সাঙোৰ খাই আছে।

  পাৰিৰ্শ্বিকতা বিষয়ক শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত বিদ্যালয়ৰ পৰিৱেশতেই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বিভিন্ন আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰাৰ বিভিন্ন প্ৰকল্পৰ কাম দিব পাৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে বনস্পতি সংগ্ৰহালয়, ঘৰচীয়া আৰু বনৰীয়া জন্তু, পৰ্বত, বৈ যোৱা নদী আদিৰ আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰিব পাৰে। এইদৰেই

পাৰিপার্শ্বিকৰ সৈতে জড়িত বিভিন্ন সামগ্ৰীৰ আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰিবলৈ দি শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক পৰিৱেশ সম্পৰ্কে সজাগ কৰি তোলাৰ লগতে পৰিৱেশৰ অৱস্থা উন্নত কৰি তোলাত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰিব পাৰে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৭ঃ কৰ্মশালা মানে কি?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৮ ঃ প্ৰাক্-সক্ৰিয় পৰ্যায়ত কৰ্মশালা এখনৰ আয়োজকে কৰিবলগীয়া প্ৰয়োজনীয় কামবোৰৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰক।

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৯ঃ প্ৰদৰ্শনী এখনৰ বাবে প্ৰদৰ্শন সামগ্ৰীবোৰ কেনেদৰে সজোৱা উচিত লিখক।

.....

.....

প্ৰশ্ন ১০. প্ৰদৰ্শনীৰ জৰিয়তে বিকাশ ঘটিব পৰা পাঁচ প্ৰকাৰৰ প্ৰমূল্যৰ বিষয়ে লিখক।

.....

.....

প্ৰশ্নঃ ১১ শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াত আৰ্হিয়ে কেনেকৈ সুফল প্ৰদান কৰিব পাৰে?

.....

.....

৪.৯ দৃশ্য-শ্ৰব্য আহিলা

দৃশ্য-শ্ৰব্য আহিলা অথবা প্ৰযুক্তিগত মাধ্যম হ'ল দেখা আৰু শুনাৰ সুবিধা থকা নিৰ্দেশনামূলক যন্ত্ৰ। যিবোৰ কথা শিকাতো জৰুৰী তেনে কথাবোৰৰ আৰু শিক্ষাৰ্থীৰ মাজত থকা অসুবিধাবোৰ আঁতৰাই শিক্ষা গ্ৰহণ প্ৰক্ৰিয়াটো উজু কৰি তোলাই হ'ল প্ৰযুক্তিগত মাধ্যমেৰে শিক্ষাদান কৰাৰ মূল লক্ষ্য। ই শিক্ষাগ্ৰহণৰ ত্ৰিকোণ প্ৰক্ৰিয়াটো সম্পন্ন কৰাত সহায় কৰে। অনুপ্ৰেৰণা, সন্দেহ বা প্ৰশ্নৰ স্পষ্টীকৰণ আৰু উদ্দীপনাই এই ত্ৰিকোণ প্ৰক্ৰিয়াটো গঠন কৰে। দৃশ্য-শ্ৰব্য আহিলাবোৰে তথ্যভিত্তিক শিক্ষা, অৱধাৰণশীলতা আৰু স্মৰণ, চিন্তা আৰু যুক্তিবাদিতা, কাৰ্য-কলাপ, আগ্ৰহ, কল্পনা আৰু ধাৰণাৰ উন্নত আত্মীকৰণত উল্লেখযোগ্য সহায় আগবঢ়ায় (Aggarwal,2005)। পৰিৱেশ সম্পৰ্কীয় শিক্ষা অধিক ফলপ্ৰসূভাৱে গ্ৰহণত সহায় কৰিব পৰা কেইটামান দৃশ্য-শ্ৰব্য মাধ্যমৰ বিষয়ে তলত আলোচনা কৰা হ'ল।

৪.৯.১ শিক্ষামূলক ৰেডিঅ'

ৰোডিঅ'ৰ উদ্ভাৱন ঘটাৰে পৰা আজিলৈকে যোগাযোগ ক্ষেত্ৰখনত ই এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰি আহিছে। ৰেডিঅ'ই কেৱল শব্দ বা ধ্বনি প্ৰচাৰ কৰে যদিও এই কথাবোৰৰ প্ৰমূল্য জগাই তুলিব পৰা, কল্পনা শক্তিক অনুপ্ৰাণিত কৰিব পৰা তথা জ্ঞান আৰু বোধশক্তি বঢ়াব পৰা ক্ষমতা থাকে। ৰেডিঅ' হ'ল গণসংযোগৰ এটা শক্তিশালী মাধ্যম। পৃথিৱীৰ যিকোনো অঞ্চলৰ পৰা আন এক অঞ্চললৈ, লাগিলে তেনে অঞ্চল আওহতীয়াই নহওক কিয় ৰেডিঅ'ৰ সহায়ত তথ্য প্ৰেৰণ কৰা সম্ভৱ।

বিদ্যালয়ত পঢ়ি থকা ল'ৰা-ছোৱালীক শিক্ষামূলক নিৰ্দেশনা দিয়াতো ৰেডিঅ'ই এক প্ৰধান ভূমিকা পালন কৰে। বিদ্যালয়ৰ শিক্ষাৰ্থীৰ বাবে প্ৰচাৰিত অনুষ্ঠানবোৰক শিক্ষামূলক প্ৰচাৰণ বোলে। এনে অনুষ্ঠানবোৰ বিশেষকৈ শৈক্ষিক প্ৰতিষ্ঠানৰ সুবিধা হোৱাকৈ নিৰ্দিষ্ট পাঠদান সময়ৰ ভিতৰত নিৰ্দিষ্ট বাৰত প্ৰস্তুত কৰা হয়। বিধানসন্মত পাঠ্যসূচীৰ আধাৰত পাঠ্যক্ৰম ভিত্তিক বিষয়ৰ ওপৰত এনে অনুষ্ঠানবোৰ যুগুত কৰা হয়। শিক্ষামূলক অনুষ্ঠান প্ৰচাৰে শিক্ষকক তেওঁৰ শ্ৰেণীকোঠাকেন্দ্ৰিক নিৰ্দেশনাবোৰৰ পৰিপূৰক হিচাপে যথেষ্টখিনি সহায় কৰে। কিন্তু প্ৰক্ৰিয়াটোৰ পৰা অধিক সুফল লাভ কৰিবলৈ শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক নিৰ্দিষ্ট ৰেডিঅ' অনুষ্ঠান শুনিবলৈ সাজু কৰাৰ লাগিব। অনুষ্ঠানবোৰৰ পৰা লাভ কৰা শিক্ষা সুদৃঢ় কৰিবলৈ শিক্ষকে একোটা উপযুক্ত অনুগামী কাৰ্য পৰিকল্পনাও যুগুত কৰিব লাগে।

ৰেডিঅ' অনুষ্ঠানৰ যোগেদি পাৰিপার্শ্বিকতা বিষয়ক শিক্ষা প্ৰদান কৰিব পাৰি। ৰেডিঅ'ৰ মাধ্যমেৰে প্ৰচাৰ কৰিবলৈ কোনো অনুষ্ঠান যুগুত কৰাৰ সময়ত তলত দিয়া কথাবোৰ মানি চলিব লাগেঃ

- কোনো এক নিৰ্দিষ্ট বয়সৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে বিধানসন্মতভাৱে যুগুত কৰা পাঠ্যসূচীৰ পৰা বিষয়বস্তু বাছি লোৱাৰ কামটো বিশেষজ্ঞৰ হতুৱাই কৰোৱা উচিত।
- পাঠৰ উদ্দেশ্য স্পষ্টকৈ উল্লেখ কৰা উচিত।
- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে যাতে শুনিয়েই পাঠটোত সন্নিৱিষ্ট আটাইবোৰ ধাৰণা সহজে বুজি পায় ৰেডিঅ' অনুষ্ঠানটো বিশেষজ্ঞসকলে তেনেধৰণে প্ৰস্তুত কৰা উচিত।
- পাঠৰ উপস্থাপন আকৰ্ষণীয় হোৱা উচিত।
- পাৰি পার্শ্বিকতা বিষয়ক শিক্ষাৰ পাঠসমূহ প্ৰশ্ন আৰু উত্তৰৰ ৰূপত সহজে উপস্থাপন কৰিব পৰা যায়। এনে অনুষ্ঠানত কোনো বিষয়ৰ বিশেষজ্ঞ আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে মিলিত হৈ আলোচনাত ভাগ ল'ব পাৰে।
- ৰেডিঅ' প্ৰচাৰৰ বাবে বাণীৱদ্ধ কৰা অনুষ্ঠান এটা সংগ্ৰহালয়ত সংৰক্ষণ কৰি থ'ব আৰু প্ৰয়োজনসাপেক্ষে পুনৰ প্ৰচাৰ কৰিব পৰা যায়।

<u>সুবিধাসমূহ</u>

- ৰেডিঅ' এটা জনপ্রিয় মাধ্যম। অন্য মাধ্যমতকৈ ই কমখৰচী। দেশৰ প্রতিটো কোণতে ৰেডিঅ' কিনিবলৈ পোৱা যায়।
- ৰেডিঅ'ই আনুষ্ঠানিক আৰু অনানুষ্ঠানিক দুয়ো ধৰণৰ শিক্ষাৰ বিকাশত সহায় কৰে।
- প্রাপ্তবয়স্ক শিক্ষাৰ মাধ্যম হিচাপেও সমগ্র দেশতে ৰেডিঅ'ই এক গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰি আহিছে। ৰেডিঅ' অনুষ্ঠানৰ যোগেদি দেশৰ গ্রামাঞ্চলৰ বহুতো নিৰক্ষৰ প্রাপ্তবয়স্ক লোকক সাক্ষৰ কৰি তোলা হৈছে।
- স্বাস্থ্য আৰু পৰিস্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতা, কৃষি, পাৰিপার্শ্বিকতা বিষয়ক শিক্ষা সম্পর্কে সজাগতা বৃদ্ধি কৰিবলৈ ৰেডিঅ' অনুষ্ঠানবোৰ অতি উপযোগী।
- স্থানীয় প্রয়োজন আৰু শ্রোতাৰ সামাজিক পটভূমি অনুসৰি ৰেডিঅ' অনুষ্ঠানবোৰ স্থানীয় ভাষাত প্রস্তুত কৰিব পাৰি।
- ৰেডিঅ' অনুষ্ঠানবোৰ অন্য কাম কৰি থকা সময়তো শুনিব পাৰি। দূৰণিবটীয়া শিক্ষার্থীসকলে যিকোনো পৰিস্থিতিতে মন কৰিলে ৰেডিঅ' অনুষ্ঠানবোৰ শুনিব পাৰে।
- ৰেডিঅ' প্রযুক্তি তুলনামূলকভাৱে কমখৰছী। বৈদ্যুতিক মাধ্যমৰ তুলনাত ৰেডিঅ' অনুষ্ঠানবোৰ প্রস্তুত কৰা পদ্ধতি সৰল।
- ৰেডিঅ' অনুষ্ঠানবোৰ প্রয়োজনসাপেক্ষে পুনৰ প্রচাৰ কৰিব পাৰি।

<u>সীমাৱদ্ধতা</u>

- ৰেডিঅ' অনুষ্ঠান প্রচাৰ কৰাটো হ'ল এটা একমুখী সংযোগ। শ্রোতাৰ শ্রৱণ বোধৰ (sense of hearing) ওপৰত ৰেডিঅ' অনুষ্ঠানৰ শৈক্ষিক মূল্য নির্ভৰশীল।
- অনুষ্ঠান প্রচাৰক আৰু শ্রোতাৰ মাজত মুখামুখি সম্পর্ক নথকা হেতুকে শিক্ষার্থীসকলে বুজি নোপোৱা ধাৰণাবোৰ তাৎক্ষণিকভাৱে স্পষ্ট কৰি ল'ব নোৱাৰে।
- সকলো প্রকাৰৰ বিষয়ৰ অনুষ্ঠান প্রচাৰৰ বাবে ৰেডিঅ' সিমান ফলপ্রসূ মাধ্যম নহয়। যেনে- প্রদর্শনমূলক আৰু ব্যাখ্যামূলক চিত্রাংকন সম্বলিত বিষয়বোৰ ৰেডিঅ'ৰ যোগেদি সুফলদায়কভাৱে প্রচাৰিত কৰিব পৰা নাযায়।
- শিক্ষামূলক ৰেডিঅ' অনুষ্ঠানবোৰ প্রচাৰ কৰাৰ সময় শিক্ষার্থীৰ বাবে উপযুক্ত-নহ'বও পাৰে। অনুষ্ঠান প্রচাৰৰ সময় অনুসৰি নিজৰ কাম-কাজ মিলাই লোৱাতো শিক্ষার্থীৰ বাবে অসুবিধাজনক হ'ব পাৰে।
- ভাৰতৰ দৰে দেশত শিক্ষাবিদসকলে ভিন্ন শ্রেণীৰ শ্রোতা, যেনে- নিৰক্ষৰ, আধাতে পঢ়িবলৈ এৰা, নিবনুৱা ইত্যাদিৰ বাবে অনুষ্ঠান পৰিকল্পনা কৰিব লাগে। সেয়েহে উমৈহতীয়া সুবিধা হোৱাকৈ ৰেডিঅ' অনুষ্ঠান যুগুত কৰাটো এটা কঠিন কাম।

৪.৯.২ শিক্ষামূলক টেলিভিছন

টেলিভিছন হ'ল গণসংযোগৰ এটা প্ৰধান মাধ্যম। ৰেডিঅ' অনুষ্ঠান আমি কেৱল শুনিবহে পাৰো। কিন্তু টেলিভিছন অনুষ্ঠানবোৰ শুনাৰ লগতে দেখাও পোৱা যায়। এই দৰ্শনসাধ্য বিশেষত্বৰ বাবে টেলিভিছন অধিক গতিশীল আৰু অৰ্থবহ মাধ্যমত পৰিণত হৈছে। টেলিভিছনে পৃথিৱীৰ মানুহৰ জীৱনলৈ বৈপ্লাৱিক পৰিৱৰ্তন আনিছে। পৃথিৱীৰ বিপুলসংখ্যক মানুহৰ বাবে টেলিভিছন হ'ল তথ্য আৰু মনোৰঞ্জনৰ এটা প্ৰধান উৎস। ঘৰ আৰু বিদ্যালয়ৰ পাছত সৰু ল'ৰা-ছোৱালীৰ শিক্ষাগ্ৰহণ প্ৰক্ৰিয়াত গভীৰ প্ৰভাৱ পেলোৱা মাধ্যমটোৱেই হ'ল টেলিভিছন।

শিক্ষামূলক টেলিভিছন (Educational Television/ETV) হ'ল এটা পদ্ধতি যাৰ মাধ্যমেৰে কোনো এজেন্সীয়ে বিভিন্ন বিষয়ৰ ওপৰত শিক্ষামূলক অনুষ্ঠান প্ৰস্তুত আৰু সম্প্ৰচাৰ কৰে। শিক্ষামূলক টেলিভিছনৰ ভিতৰত নিৰ্দেশনামূলক টেলিভিছন আৰু অ-ব্যৱসায়িক টেলিভিছন অনুষ্ঠানবোৰক সামৰি লোৱা হয়। নিৰ্দেশনামূলক টেলিভিছন অনুষ্ঠান বুলিলে আনুষ্ঠানিক নিৰ্দেশনা সম্বলিত সংগঠিত অনুষ্ঠান আৰু শিক্ষাৰ ধাৰাবাহিকতা অক্ষুণ্ণ ৰখা অনুষ্ঠানবোৰৰ কথা বুজোৱা হয়।

<u>শিক্ষামূলক টেলিভিছনৰ সুবিধাসমূহ</u>

- জনসাধাৰণক শিক্ষিত কৰি তুলিবলৈ টেলিভিছন হ'ল সবাতোকৈ সম্ভাৱনাপূৰ্ণ আহিলা। বৈচিত্ৰ্যময় ভৌগলিক পৰিৱেশেৰে ভাৰত এখন বিশাল দেশ। অনবৰতে জনসংখ্যা বৃদ্ধি হৈ থকা এই দেশৰ বহুতো অঞ্চল আওহতীয়া আৰু দূৰ্গম। দেশৰ শৈক্ষিক গাঁথনিটো উন্নত কৰি তোলাত গণসংযোগৰ মাধ্যম হিচাপে টেলিভিছনে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰিব পাৰে।
- টেলিভিছনে শিক্ষকৰ ওপৰত থকা নিৰ্ভৰশীলতা কম কৰে। শিক্ষাৰ্থীয়ে নিজৰ প্ৰয়াসেৰে টেলিভিছনৰ সহায়ত শিকিব পাৰে। এই ক্ষেত্ৰত শিক্ষাৰ্থীক শিক্ষকৰ পৰা ন্যূনতম সহায়ৰ প্ৰয়োজন হয়।
- শিক্ষামূলক টেলিভিছনে সমগ্ৰ দেশতে সমান শৈক্ষিক সুবিধাৰ সৃষ্টি কৰে। দেশৰ গ্ৰামাঞ্চল আৰু অনগ্ৰসৰ এলেকাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলেও এনে টেলিভিছনৰ জৰিয়তে নগৰ অঞ্চলৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সমানেই গুণমানসম্পন্ন শিক্ষা লাভ কৰে।
- যদি বৃহৎ পৰিসৰত টেলিভিছন ব্যৱহাৰ কৰা হয় তেন্তে সমগ্ৰ দেশতে ন্যূনতম খৰছৰ শিক্ষাৰ প্ৰসাৰ কৰিব পৰা যাব।
- এটা টেলিভিছন অনুষ্ঠানৰ জৰিয়তে পাৰিপাৰ্শ্বিকতা বিষয়ক শিক্ষাৰ বিভিন্ন সমস্যা সুন্দৰকৈ উপস্থাপন কৰিব পাৰি। সাধাৰণ মানুহৰ মাজত পাৰিপাৰ্শ্বিকতা সম্পৰ্কে সজাগতাৰ সৃষ্টি কৰাতো টেলিভিছন ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা যায়।
- বিদ্যালয়ৰ পাঠদান নথকা সময়ত শিক্ষকসকলক আন্তঃ সেৱা প্ৰশিক্ষণ (in-

service training) দিয়াৰ কামতো শিক্ষামূলক টেলিভিছন ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। শিক্ষকসকলৰ দক্ষতা উন্নত কৰিবলৈ NCERT এ প্ৰতি সপ্তাহতে অনুষ্ঠান সম্প্ৰচাৰ কৰে।

- টেলিভিছনে বিষয় আৰু ঘটনাৰ পোনপটীয়া প্ৰদৰ্শনৰ সুবিধা আগবঢ়ায়। ভূমিকম্প, চুনামী, আগ্নেয়গিৰিৰ উদগীৰণ আদিৰ দৰে প্ৰাকৃতিক দুৰ্যোগ আদি ঘটাৰ পাছতেই টেলিভিছনৰ সহায়ত শ্ৰেণীকোঠাত দেখুৱাব পৰা যায়।
- টেলিভিছনে সময় আৰু চেষ্টা ৰাহি কৰে। টেলিভিছন অনুষ্ঠান সম্প্ৰচাৰ কৰিবলৈ আন্ধাৰ কোঠা (dark room), প্ৰ'জেক্শ্যন সুঁজুলি আদিৰ দৰে বিশেষ শ্ৰেণীকোঠা প্ৰস্তুতিৰ প্ৰয়োজন নহয়।

সীমাৱদ্ধতা

- টেলিভিছন হ'ল শিক্ষকে কৰিব পৰা এটা একমুখী সংযোগ স্থাপন প্ৰক্ৰিয়া। ইয়াত আন্তঃক্ৰিয়া অথবা আলোচনাৰ সুবিধা নাই। সেয়েহে টেলিভিছন অনুষ্ঠান চোৱাৰ পাছত শিক্ষাৰ্থীৰ প্ৰতিক্ৰিয়া, প্ৰশ্ন অথবা সন্দেহ তৎক্ষণাত জনাৰ কোনো উপায় নাই।
- যদি একে সময়তে বিপুল সংখ্যক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক শিকাব পৰা নাযায় তেন্তে টেলিভিছনৰ দ্বাৰা শিক্ষণ পদ্ধতিত সাধাৰণ শ্ৰেণীকোঠা শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াতকৈ ব্যয় যথেষ্ট অধিক হয়।
- এটা টেলিভিছন পাঠদানৰ সময়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ব্যক্তিগত মতপাৰ্থক্যক বিবেচনা কৰা নহয়।
- টেলিভিছনৰ সহায়ত দিয়া নিৰ্দেশনাবোৰ শিক্ষাৰ্থীকেন্দ্ৰিক নহয় আৰু পাঠবোৰ নমনীয় নহয়।
- সমৰূপী পাঠ্যসূচীৰ অনুপস্থিতি, প্ৰশিক্ষণপ্ৰাপ্ত শিক্ষকৰ অনুপস্থিতি, উপযুক্ত সময় আদিৰ অভাৱ বাবে টেলিভিছনৰ জৰিয়তে পাঠদান প্ৰক্ৰিয়াটো শ্ৰেণীকোঠাত কৰা পাঠদানৰ দৰে শিক্ষণৰ অপৰিহাৰ্য অংগৰূপে গঢ়ি তুলিব পৰা হোৱা নাই।

৪.৯.৩ শিক্ষামূলক টেলিভিছন

কথাছবি হ'ল সংযোগৰ এটা বহুমুখী মাধ্যম। ই ঘটনাক বাস্তৱ ৰূপত উপস্থাপন কৰে। শিক্ষামূলক কথাছবিয়ে সৰু ল'ৰা-ছোৱালীৰ মনত গভীৰ প্ৰভাৱ পেলাব পাৰে। সেয়েহে কথাছবিক ধাৰণা, মনোভাৱ, বৈজ্ঞানিক জ্ঞান আৰু অভিজ্ঞতা আদিক শিক্ষাৰ্থীৰ ওচৰলৈ কঢ়িয়াই নিয়া মাধ্যম হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা যায়। আনুষ্ঠানিক আৰু অনানুষ্ঠানিক দুয়োটা শিক্ষাৰ বাবেই কথাছবি হ'ল এটা অতি সুফলদায়ক মাধ্যম।

কথাছবিয়ে আমাৰ আগত শিকন পৰিস্থিতিবোৰক (learning situations) বাস্তৱ আৰু সঁচা যেন ৰূপত উপস্থাপন কৰে। প্ৰদূষণৰ বিভিন্ন উৎস আৰু প্ৰদূষণৰ পৰিমাণ কেনেদৰে কম কৰিব পাৰি সেই বিষয়ে ধাৰণা দিবলৈ পাৰিপার্শ্বিকতাৰ প্ৰদূষণ সম্পৰ্কে কথাছবি নিৰ্মাণ কৰিব পৰা যায়। উদ্ভিদ আৰু জীৱ-জন্তুৰ নিজ নিজ পৰিৱেশৰ সৈতে থকা আন্তঃসম্পৰ্ক, পাৰিপার্শ্বিকৰ অৱনতি, বিপদসংকুল পৰিৱেশ, প্ৰাকৃতিক দুৰ্যোগ আদিৰ দৰে পাৰিপার্শ্বিকতা বিষয়ক শিক্ষাৰ বিভিন্ন দিশৰ ওপৰত কথাছবি নিৰ্মাণ কৰি মানুহক শিক্ষিত কৰি তোলাৰ কামত ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি।

শিক্ষামূলক কথাছবিয়ে শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াক অনুপ্ৰাণিত কৰে। কাৰণ সৰু ল'ৰা-ছোৱালীয়ে কথাছবিৰ প্ৰতি যথেষ্ট আগ্ৰহ দেখুৱায়। ইয়াৰ জৰিয়তে সৰু ল'ৰা-ছোৱালীক পৰ্বত, মহাসাগৰ, মৰুভূমি আদিৰ বিষয়ে সঠিক ধাৰণা দিব পৰা যায়। শ্ৰেণীকোঠা অথবা প্ৰেক্ষাগৃহত এনেবোৰ ধাৰণা মূৰ্ত হৈ উঠিলে সৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰী আকৰ্ষিত হয়।

কিছুমান নিৰ্দিষ্ট শৈক্ষিক উদ্দেশ্যত উপনীত হবলৈ বিশেষ পৰিকল্পনা অনুসৰি শিক্ষামূলক কথাছবিবোৰ নিৰ্মাণ কৰা হয়। শিক্ষাদানৰ উদ্দেশ্যৰে নিৰ্দিষ্ট বিষয়ক লৈও এনে কথাছবি প্ৰস্তুত কৰা হয়। এনে কথাছবিবোৰ পটভূমিমূলক অথবা পোনপটীয়া শিক্ষণ কথাছবি হ'ব পাৰে। এনে কথাছবিবোৰে কোনো দক্ষতা অথবা মনোভাৱৰ পৃষ্ঠপোষকতা কৰাত আৰু কোনো বিশেষ কাৰণ, তথ্য, পৰিঘটনা অথবা তত্ব উপস্থাপন কৰাত সহায় কৰে।

কথাছবিক প্ৰচাৰ মাধ্যম হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰাত শিক্ষকৰ ভূমিকা ঃ

- এগৰাকী শিক্ষকে কথাছবি বাছনি কৰিব পাৰেঃ এগৰাকী শিক্ষকে নিজৰ শিক্ষণ উদ্দেশ্যত সহায়ক হোৱাকৈ কথাছবি বাছনি কৰিব পাৰে। তেওঁ শিকাই থকা অন্য শিকন অভিজ্ঞতাবোৰৰ সৈতে কথাছবিৰ বিষয়বস্তুৰ সংহতি থাকিব লাগিব। ইয়াৰ বাবে তেওঁ সহজলভ্য হৈ থকা শ্ৰেষ্ঠ কথাছবিখন বাছি উলিয়াব লাগিব আৰু কথাছবিখনৰ বিষয়বস্তুৰ সৈতে পৰিচিত হ'ব লাগিব।
- কথাছবিখন প্ৰদৰ্শনৰ ব্যৱস্থা কৰিব পাৰে ঃ শিক্ষকে কথাছবিখন প্ৰদৰ্শনৰ আগতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বহাৰ সু-ব্যৱস্থা, পোহৰৰ সু- ব্যৱস্থা, বতাহ চলাচলৰ সু-ব্যৱস্থা কৰাৰ লগতে প্ৰজেক্টৰ পৰীক্ষা কৰা আৰু পৰীক্ষামূলকভাৱে কথাছবিখন চলাই চোৱা আদি কাম কৰিব লাগে।
- কথাছবিখনৰ প্ৰাক্-পৰীক্ষণ ঃ কথাছবিখনৰ সৈতে জড়িত নিৰ্দেশনা হাতপুথি নাইবা নিৰ্দেশনা পুথিখন শিক্ষকে ভালদৰে পঢ়ি চাব লাগে। কথাছবিৰ প্ৰদৰ্শন আৰম্ভ হোৱাৰ আগতে তেওঁ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পটভূমি সম্পৰ্কীয় প্ৰয়োজনীয় তথ্য জনাই তেওঁলোকক সাজু কৰিব পাৰিব।
- কথাছবিৰ উপস্থাপনঃ শ্ৰেণীকোঠাৰ শিক্ষণৰ সৈতে সংহতি সাধন কৰি উপযুক্ত মূহুৰ্তত কথাছবিখনৰ প্ৰদৰ্শন আৰম্ভ কৰিব লাগে। প্ৰয়োজনসাপেক্ষে কথাবোৰ

পুনৰ বুজাবলৈ প্ৰদৰ্শনী মাজতে বন্ধও কৰি দিব পাৰি। কথাছবি শেষ হোৱাৰ পাছত এটাচমু সামৰণিৰে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৈতে ভাৰ বিনিময় কৰিব পৰা যায়।

- মূল্যাংকন আৰু প্ৰতিক্ৰিয়াঃ কথাছবিৰ প্ৰদৰ্শন শেষ হোৱাৰ লগে লগে তাৎক্ষণিক মূল্যাংকন আৰু মৌখিক অথবা লিখিত প্ৰতিক্ৰিয়া সংগ্ৰহ কৰিব লাগে। শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা তথ্যত থকা ভুল ধাৰণা অথবা ত্ৰুটিবোৰ (যদি কিবা থাকে) তৎক্ষণাত শুধৰাব লাগে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১২ঃ দৃশ্য-শ্ৰব্য আহিলাবোৰ হ'ল..... আৰু ..... যন্ত্ৰ।

প্ৰশ্ন নং ১৩ঃ ..... ক্ষেত্ৰখনত ৰেডিঅ'ই এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে।

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ১৪ঃ ৰেডিঅ' অনুষ্ঠান প্ৰচাৰ হ'ল এটা..... সংযোগ।

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ১৫ঃ ৰেডিঅ' অনুষ্ঠান প্ৰচাৰৰ পাঁচটা সুবিধা লিখক।

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ১৬ঃ শিক্ষামূলক টেলিভিছন কি?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ১৭ঃ শিক্ষামূলক টেলিভিছনৰ সীমাৱদ্ধতাবোৰ তালিকা এখন প্ৰস্তুত কৰক।

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ১৮ঃ কথাছবি হ'ল সংযোগৰ এটা.....মাধ্যম।

.....

.....

৪.১০ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই অধ্যায়টিত বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ প্ৰচাৰ মাধ্যমৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হ'ল।
- শিক্ষণ- শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ এটা প্ৰয়োজনীয় উপাদান হ'ল প্ৰচাৰ মাধ্যম।
- প্ৰচাৰ মাধ্যম মূলতঃ দুই প্ৰকাৰৰ- ছপা আৰু অনা-ছপা মাধ্যম। ইয়াৰ উপৰি অধ্যয়ন চক্ৰ আৰু কৰ্মশালাৰ দৰে আন কিছুমান প্ৰচাৰ মাধ্যমো আছে।
- আলোচনী হ'ল এটা ছপা মাধ্যম। সাধাৰণ লোকক প্ৰভাৱিত কৰিব পৰা ই এক অতি ফলপ্ৰসূ মাধ্যম।
- এখন আলোচনীত পাৰিপার্শ্বিকতা বিষয়ক শিক্ষা, সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক বিষয়ৰ সৈতে জড়িত প্ৰৱলন্ধ-পাতি নিয়মীয়াকৈ প্ৰকাশিত হৈ থাকে।
- এখন বিদ্যালয় অথবা মহাবিদ্যালয় আলোচনীয়ে একোটা সাহিত্যকেন্দ্ৰিক পৰিৱেশ আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মাজত লিখাৰ অভ্যাস গঢ়ি তোলে।
- এখন অধ্যয়ন চক্ৰ হ'ল শিক্ষণৰ পদ্ধতি আৰু শিক্ষণৰ মাধ্যম। অধ্যয়ন চক্ৰ এখনত ভাগ লোৱা প্ৰতিগৰাকী সদস্যই পৰস্পৰৰ সৈতে মত বিনিময় কৰাৰ সুযোগ পায়। অধ্যায়ন চক্ৰ আয়োজন কৰাৰ সময়ত প্ৰথমে বিষয়বস্তু চিনাক্ত কৰিব লাগে, অংশগ্ৰহণ কৰিবলৈ আৰু অন্যৰ সৈতে সম বিনিময় কৰিবলৈ মানুহক অনুপ্ৰাণিত কৰিব লাগে। প্ৰয়োগ, বিশ্লেষণ আৰু তাত্ত্বিক দ্বন্দৰ দৰে উচ্চ বোধসম্পন্ন দক্ষতাবোৰ বিকাশৰ বাবে অধ্যয়ন চক্ৰবোৰ প্ৰয়োজনীয়।
- কৰ্মশালা হ'ল শিক্ষাগ্ৰহণৰ এক আন্তঃক্ৰিয়াশীল ৰূপ। শিক্ষাৰ্থীৰ মনত জ্ঞান সৃজন অথবা গঠন কৰিবলৈ সৰু সৰু গোটত বিভক্ত হৈ আৰু ব্যক্তিগত অন্বেষণৰ জৰিয়তে অংশগ্ৰহণ কৰাৰ মানসিকতা গঢ়াত কৰ্মশালাই গুৰুত্ব আৰোপ কৰে।
- প্ৰদৰ্শনী এখনত সুপৰিকল্পিতভাৱে বিভিন্ন বস্তু আৰু দ্ৰব্যসম্ভাৰ মুকলিকৈ দেখুওৱা হয়। প্ৰদৰ্শনীৰ জৰিয়তে পাৰিপার্শ্বিকতাজনিত সমস্যাবোৰৰ ওপৰত আলোকপাত কৰিব পাৰি। এখন সুপৰিকল্পিত প্ৰদৰ্শনীয়ে পাৰিপার্শ্বিকৰ উন্নয়ন আৰু সুৰক্ষাত মানুহৰ সক্ৰিয় অংশগ্ৰহণ সুনিশ্চিতকাৰী অনুপ্ৰেৰণাৰ উৎস হিচাপে কাম কৰিব পাৰে।
- আৰ্হি হ'ল বাস্তৱ বস্তুৰ ত্ৰিমাত্ৰিক উপস্থাপন। বাস্তৱ সামগ্ৰীৰ গঠন নাইবা কাৰ্য্য কলাপ আদিক পৰিস্কাৰকৈ ব্যাখ্যা কৰিবলৈ আৰ্হি অতি উপযোগী। আৰ্হিয়ে বাস্তৱক সৰল কৰি তোলে আৰু আমাৰ মনত আগ্ৰহৰ মাত্ৰা বৃদ্ধি কৰে। শুদ্ধ ধাৰণাৰ জন্ম দিবলৈ আৰ্হিৰ ব্যৱহাৰ উপযোগী। আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰা কামে শিক্ষাৰ্থীৰ সৃজনশীলতাৰ বিকাশ ঘটায়।
- দৃশ্য-শ্ৰব্য আহিলাবোৰ হ'ল শুনিব আৰু চাব পৰা নিৰ্দেশনামূলক যন্ত্ৰ। ই শিক্ষাগ্ৰহণৰ

ত্রিকোণ প্রক্রিয়াটো, যেনে-অনুপ্রেৰণা, সন্দেহ বা প্রশ্নৰ স্পষ্টীকৰণ আৰু উদ্দীপনা, সম্পন্ন কৰাত সহায় কৰে।

- বিদ্যালয়ৰ ছাত্র-ছাত্রীৰ মাজত নির্দেশনাৰ মাধ্যমেৰে শিক্ষাৰ প্রচাৰ কৰাত ৰেডিঅ' ই এটা গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰে।
- বিদ্যালয়ৰ শিক্ষার্থীৰ বাবে প্রচাৰিত অনুষ্ঠানবোৰ বিধানসন্মত পাঠ্যসূচীৰ আধাৰত পাঠ্যক্রমভিত্তিক বিষয়ৰ ওপৰত যুগুত কৰিব লাগে। ৰেডিঅ'ই আনুষ্ঠানিক আৰু অনানুষ্ঠানিক দুয়ো ধৰণৰ শিক্ষাৰ বিকাশত অৰিহণা যোগায়।
- শিক্ষামূলক টেলিভিছনে বিভিন্ন বিষয়ৰ শিক্ষণ বিষয়সূচী উপস্থাপন কৰে। জনগণক শিক্ষিত কৰি তুলিবলৈ টেলিভিছন হ'ল সবাতোকৈ সম্ভাৱনাপূর্ণ আহিলা। দেশৰ গ্রাম্যাঞ্চল আৰু অনগ্রসৰ এলেকাৰ ছাত্র-ছাত্রীসকলেও টেলিভিছনৰ জৰিয়তে নগৰ অঞ্চলৰ ছাত্র-ছাত্রীৰ সমানেই গুণমানসম্পন্ন শিক্ষা লাভ কৰে।
- কথাছবি হ'ল সংযোগৰ এটা বহুমুখী মাধ্যম। ই ঘটনাক বাস্তৱ ৰূপত উপস্থাপন কৰে। শিক্ষামূলক কথাছবিয়ে শিক্ষণ প্রক্রিয়াক অনুপ্রাণিত কৰে। কিছুমান নির্দিষ্ট শৈক্ষিক উদ্দেশ্যত উপনীত হ'বলৈ বিশেষ পৰিকল্পনা অনুসৰি এনে কথাছবিবোৰ নির্মাণ কৰা হয়।
- এগৰাকী শিক্ষকে নিজৰ শিক্ষণ উদ্দেশ্যত সহায়ক হোৱাকৈ কথাছবি বাছনি কৰিব পাৰে।

৪.১১ অধিক জানিবলৈ

1. Aggarwal,J.C. (2005). Essentials of Educational Technology: Teaching Learning. New Delhi. Vikas Publishing House.
2. Sampath, K et at. (1987). Introduction to Educational Technology, New Delhi: Sterling Publishers.
3. Shrivastava, K.K. (2004). Environmental Education: Principles Concepts and Management. New Delhi: Kanishka Publishing and Distributors.